

УДК 002-021.3:001.4

*Ю. І. Артемов,
канд. техн. наук, старш. наук. співроб.
ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського*

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ПРОСТІР І БІБЛІОТЕЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Спроба аналізу особливого лексикону та семантики, які мають вияв у сучасному бібліотечному середовищі у формі термінологічного дискурсу.

Ключові слова: інформаційний простір, бібліотечне середовище, термінологічний дискурс, інформаційні послуги, інформаційні джерела, бібліотечно-інформаційний ресурс, інтеграція, портал.

Бібліотеки в усі часи виконували найважливішу роль в освіті та науці. В епоху телекомунікацій традиційні книгозбірні змінюють свій вигляд. Нове приходить до бібліотеки разом зі своєю лексикою й ментальністю. Природно, це зустрічає опір в усталеній практиці, породжуючи в реальності специфічний дискурс на професійному рівні.

Метою цієї статті є бажання здійснити аналіз особливого лексикону, особливого слововживання й семантики, що мають вияв у сучасному бібліотечному середовищі у формі термінологічного дискурсу.

Під дискурсом у нашому випадку будемо розуміти спосіб вербалізації певної ментальності, який відображає особливу професійну реальність, свій спосіб бачення світу й має особливу лексику й семантику [1, 2].

Далі слід визначити поняття «інформаційний простір» і «бібліотечне середовище». Виходячи з того, що інформація – така сама аксіоматична сутність, як речовина й енергія, вважатимемо, що інформаційний простір – це об'єктивна сутність, яка існує незалежно від нашої волі, значною частиною невідома для нас, і завданням людства є видобування, переробка й транспортування її в просторі та часі так само, як ми робимо це з речовиною й енергією.

Постановка проблеми. Для видобування, переробки й транспортування інформації людство створило певні інструменти, одним із яких є бібліотеки. Раніше вони забезпечували транспортування інформації переважно в часі, але з появою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) бібліотеки починають здійснювати цей процес ще й у просторі. Книгозбірні пов'язані між собою та з людством певною ідеологією й професійною ментальністю та створюють у світі специфічне середовище. На відміну від простору середовище є такою сутністю, яка людству добре відома. Але різниця швидкостей, з якими бібліотеки входять у сучасний інформаційний простір, навіть у цьому усталеному середовищі породжує низку проблем. Одна з них пов'язана з професійною лексикою, точніше з внутрішнім

відчуттям і розумінням понять. Це явище отримує відображення в термінологічному дискурсі.

Текст у ситуації професійного спілкування, тобто дискурс, порівняно недавно став об'єктом дослідження. Однак саме в нових текстах народжуються нові поняття, які, щоб бути включеними в наступні тексти, повинні компресуватися до зручної форми термінологічної одиниці. За допомогою цих термінологічних одиниць вербалізуються нові поняття [3].

Основна частина. У нашому випадку проблеми термінологічного дискурсу насправді пов'язані з трьома процесами, які поки ще латентно протікають у сучасному бібліотечному середовищі. Перший із них отримав уже досить чітке оформлення. Він полягає в переході від «політики володіння» до «політики доступу». Не маючи можливості збирати в себе всю цікаву для користувача інформацію, бібліотеки стали надавати йому інтелектуальний доступ до тих суб'єктів бібліотечної мережі, які володіють такою інформацією. Загалом МБА існував і раніше, але поява ІКТ у бібліотеках підняла цю функцію на більш високий не тільки технологічний, а й інтелектуальний рівень.

Другий латентний процес полягає в тому, що предметом діяльності бібліотекаря стає вже не просто документ як матеріальний об'єкт, а насамперед його відображення на екрані монітора або в іншому якомусь вигляді. Представники консервативного напрямку [4, 5] витратили чимало зусиль, щоб довести, що відображення документа є теж документ, але тільки електронний. При цьому вони забувають, що робота з відображеннями потребує інших технологій та інших знань, умінь і навичок від бібліотекарів, тим самим дезорієнтуючи й демобілізуючи систему підготовки фахівців для сучасних бібліотек. Зазвичай визнавалося існування електронних документів, але лише у вигляді окремих матеріальних об'єктів. Суттєвою зміною стала поява в бібліотеках особливого, не побоїмося цього слова, віртуального документа, робота у віртуальному середовищі.

Робота у віртуальному середовищі змушує бібліотекаря звертатися вже не просто до документа, а передусім до джерела його існування. Робота з джерелами не є новою для бібліотекарів, нею вони займалися за всіх часів: відвідували виставки, видавництва, налагоджували зв'язки з авторами. Але ця частина їхньої діяльності раніше була певною мірою другорядною, тепер же у зв'язку з формуванням інформаційного простору й переходом до суспільства знань робота з джерелами в книгозбірні вийшла на перший план. Сутність другого латентного процесу можна представити як перехід від «політики роботи з документами» до «політики роботи з джерелами» й ігнорування цього факту в бібліотекознавстві свого часу негативно позначилося на планах і програмах підготовки фахівців у сфері бібліотечної справи.

Політика доступу й робота з джерелами інформації у віртуальному середовищі відкриває перед бібліотеками нові можливості. Відтепер книгозбірні отримують можливість не тільки забезпечувати інформаційні потреби користувачів, а й відкривати перед ними простори знань або хоча б відображення їх структури. Тому ці

явища породжують третій латентний процес, який призводить до зміни самої місії бібліотек. Слід зазначити, що цей процес, можливо, ще добре не продумавши, книгозбірні розпочали вже зараз – ними створюються корпоративні електронні каталоги, тематичні переліки й списки, аналітичні збірники та різноманітні навігатори в Інтернеті. Треба тільки, щоб працівники бібліотек усвідомили таку нову місію й розпочали систематичне її виконання. Актуально це передусім для наукових бібліотек.

Попри звичність терміна «наукова бібліотека» чіткого визначення для нього поки ще не існує. Чи достатньо бібліотеці мати у своєму фонді переважно наукову літературу, щоб стати науковою, чи вона, крім того, повинна ще й здійснювати власні наукові дослідження? У сучасних умовах справедливим було б вважати, що обидві ознаки повинні мати місце за беззаперечного переважання першого.

Водночас слід зазначити, що існує безліч типів наукових бібліотек: універсальні, галузеві, відомчі тощо. Окремим видом є наукові бібліотеки університетів, які на Заході називають академічними. Однак особливу роль у процесі забезпечення джерелами інформації мають відігравати галузеві наукові бібліотеки. Чому саме вони швидше за інших мають трансформувати свою місію у зв'язку з розвитком ІКТ? По-перше, тому, що саме такі книгозбірні найбільш якісно задовольняють запити фахівців галузей науки, саме їм краще за інших відомі наукові інтереси своїх користувачів. По-друге, галузева наукова бібліотека, як правило, існує не сама по собі, а в тісному зв'язку з мережею інших книгозбірень галузі (педагогічних, медичних, сільськогосподарських), для яких вона є науково-методичним й організаційним центром. Це означає, що трансформація місії такої бібліотеки відіграє в інформаційному середовищі кумулятивну роль: у відображенні структури знань візьме участь не тільки вона сама, а й уся бібліотечна мережа.

Реалізуючи політику представлення стану, а ще краще руху наукової думки в тій чи іншій галузі знань, бібліотеки не можуть відмовлятися від вивчення потреб користувачів. Але ця діяльність перетворюється на функцію зворотного зв'язку, яка покликана поліпшувати якість обслуговування користувачів, тим самим стаючи на належне їй місце.

У сучасному бібліотечному дискурсі дедалі частіше лунає тема інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів. Саме вона дає змогу говорити про процес, що в наш час відбувається в бібліотечному середовищі цілком відкрито. Але що таке бібліотечно-інформаційний ресурс? Аналіз текстів наукових видань та мовне спілкування з фахівцями виявляє, що, беручи участь у дискурсі щодо ресурсів, дослідники мають на увазі повноту й чисельність бібліотечних фондів, при цьому геть ігнорується номенклатура та інтелектуальний рівень послуг, що надаються користувачам.

Проте реалізація політики доступу ставить на перше місце в сучасній бібліотечній діяльності саме послуги. Втім, і видачу книги в традиційному режимі

слід розглядати саме як послугу. Тому послуги варто розглядати як найважливішу частину бібліотечно-інформаційного ресурсу.

Бібліотечно-інформаційний ресурс у сучасному бібліотечному термінологічному дискурсі не має чіткого визначення. Дехто все ще вважає, що бібліотечно-інформаційний ресурс – це повний аналог бібліотечного фонду. Інші пов'язують цей термін із появою у фондах бібліотек документів на електронних носіях.

Книгозбірні під час своєї діяльності традиційно реалізують кумулятивні, меморіальні та комунікативні функції. Для наукових бібліотек слід додати ще когнітивні. При цьому книгозбірні перебувають під інтелектуальним тиском світоглядних парадигм, науково-технічного прогресу, діють в умовах обмежень, які залежать від фінансово-економічної та культурної політики держави. Для реалізації цих функцій бібліотеки залучають інтелектуальні, кадрові, інформаційно-комунікаційні, матеріально-технічні й фінансові ресурси.

Втім, можуть мати місце й інші таксономічні підстави для класифікації потрібних ресурсів. Однак наших користувачів цікавлять насамперед бібліотечно-інформаційні ресурси. Саме тому важливо дати їм сучасне тлумачення. У нашому розумінні бібліотечно-інформаційний ресурс – це організована сукупність джерел інформації (ресурс від *resource* (фр.) – джерело, запас) та інформаційних послуг, які надаються користувачам бібліотеки. До складу бібліотечно-інформаційного ресурсу, безумовно, входить власний бібліотечний фонд як головна його частина, а також джерела інформації та послуг, доступні для користувачів.

У сучасному професійному дискурсі розуміння інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів існує як поєднання на єдиній платформі різноманітних даних у різних форматах, інколи просто механічне. Це суперечить теорії та практиці загальних інформаційних систем.

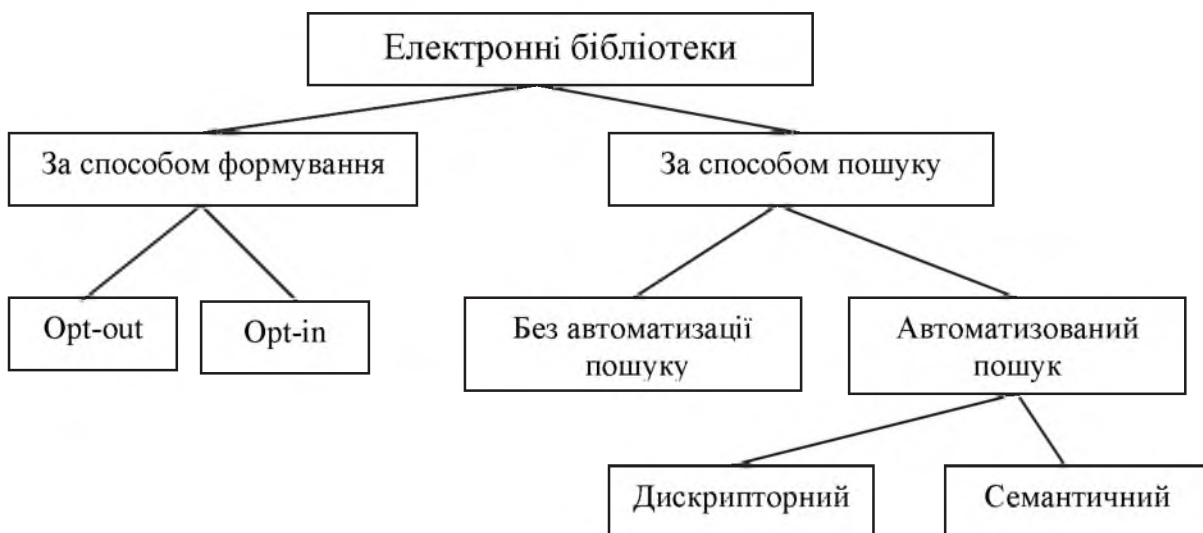
Ми, за аналогією із загальною теорією інформаційних систем [6], пропонуємо розглядати інтеграцію бібліотечно-інформаційних ресурсів як складний багаторівневий процес, у якому можна виділити як мінімум три рівні.

Перший із них – організаційно-технологічний. Із вироблення спільного для всіх учасників процесу інтеграції комплексу організаційно-технологічних заходів (комплексних координаційних планів, технологічних інструкцій, протоколів, інтерфейсів) розпочинається будь-яка інтеграція. Слід зазначити, що саме цей рівень є найскладнішим для реалізації. Йй перешкоджає безліч відомчих, економічних і ментальних причин.

Наступний рівень відповідно до положень загальної теорії інформаційних систем – логічний. Саме він дає змогу ефективно поєднувати різноформатні гетерогенні дані на єдиній платформі. Складовими цього рівня в бібліотечному середовищі є створення корпоративних електронних каталогів, інтеграція інших вторинних продуктів, які виробляються бібліотеками. Слід зазначити, що на цьому рівні нині досягнуто найбільшого прогресу завдяки створенню фахівцями з комп'ютерної техніки низки ефективних систем автоматизації бібліотек різних класів.

Нарешті, третій рівень, який у загальній теорії інформаційних систем отримав назву фізичного. На фізичному рівні поєднуються безпосередньо тексти. У бібліотечному середовищі фізичний рівень реалізовується за допомогою електронних бібліотек.

У бібліотечному дискурсі термін «електронна бібліотека» не має чіткого тлумачення. В Інтернеті зустрічається безліч утворень, які присвоюють собі назву «електронна бібліотека», але реальної системи класифікації цих утворень і нормативних принципів їх формування не існує. Тут практика, як це часто відбувається, випереджає теорію. Тому доцільним здається закріпити в професійному дискурсі за електронними бібліотеками ознаки, які характеризують, по-перше, способи формування їхніх бібліотечно-інформаційних ресурсів і, по-друге, способи організації інформаційного пошуку в них. Ці пропозиції відображено на рисунку нижче.

Рис. 1. Класифікація електронних бібліотек

В умовах чинного авторського права можна уявити собі два способи формування контенту в електронній бібліотеці. Перший з них полягає в тому, що розробники електронної бібліотеки включають твори автора, не чекаючи його згоди, але на першу ж вимогу власника авторського права виключають його твір з фонду. Другий передбачає, що розробники надають можливість автору самому вносити свій твір в електронну бібліотеку. Використовуючи термінологію, яка набула поширення в електронній пошті маркетингу, перший називають «Відмова від розсилки» (англ. – не брати участі, усуватися, ухилитися), другий – «Відмова в» (англ. – брати участь). У цьому випадку застосовується також термін «депозитарій».

У сучасному світі реалізовується кілька проектів, метою яких є інтеграція на рівні електронних бібліотек. Основними є два. Перший із них реалізує Бібліотека Конгресу США (World Digital Library). Принцип її створення передбачає, що всі об'єкти (дані) та їх описи (метадані) збираються в одному сховищі, уся обробка даних і метаданих виконується централізовано. У результаті було створено досить зручну,

але порівняно невелику бібліотеку, розвиток якої потребує величезних витрат (WDL – <http://www.wdl.org/>).

Другий проект було реалізовано в Європі. У результаті було створено The European Library (скорочено TEL). TEL – це консорціум національних бібліотек Європи, у якому беруть участь більш як 50 таких установ. На відміну від американського проекту європейський передбачає централізоване зберігання метаданих і децентралізоване зберігання повнотекстових документів й інших цифрових об'єктів. У центральній індексній базі даних збирається інформація про всі бібліографічні записи, що зберігаються в електронних каталогах національних бібліотек. Якщо в бібліографічному записі є посилання (URL) на цифровий об'єкт, то він на певних умовах надається користувачеві.

У сучасному бібліотечному дискурсі основна мета інтеграції бібліотечно-інформаційних ресурсів визначається як забезпечення однакового доступу до інформації всім користувачам незалежно від їхнього статусу й місця перебування. Таким чином, інтегрований бібліотечно-інформаційний ресурс являє собою складну багаторівневу агреговану систему. За складом її можна характеризувати як сукупність інформаційних продуктів й інформаційних послуг. При цьому до складу інформаційних продуктів входять як усі види первинних документів на традиційних й електронних носіях у всіх поданнях форматів даних, так і всі види вторинних документів (метадані) у формі бібліографічних, реферативних й аналітичних баз даних. За приналежністю її можна характеризувати як сукупність інформаційних продуктів і послуг, що належать відповідно до чинного законодавства учасникам проекту інтеграції, а також такі, що надаються в режимі вільного доступу в Інтернет. З позицій механізмів інтеграції – це сукупність джерел інформації й інформаційних послуг, організована з метою відображення структури знань у певній галузі людської діяльності на кількох рівнях.

Одним із ефективних інструментів, що забезпечують інтеграцію бібліотечно-інформаційних ресурсів, є Інтернет-портал або просто портал. У сучасному бібліотечному термінологічному дискурсі портал часто ідентифікують як ресурс. Справді, для пересічного користувача цілком природно поєднувати портал і ресурс, який він з нього отримує. Але для бібліотекаря-фахівця портал має сприйматися як інструмент, як певна програмно-технічна платформа. Це стимулює прагнення глибше розібратися в особливостях побудови порталу та правильно сформулювати вимоги до нього. Нове розуміння сутності бібліотечного інформаційного ресурсу має відповідно вплинути на методику підготовки фахівців і кадрову політику в бібліотеках.

Базові поняття й терміни в кожній конкретній галузі професійної діяльності створюють певну терміносистему. Терміносистема з'являється тоді, коли певна галузь діяльності вже склалася достатньою мірою, має власну теорію, виявила й усвідомила всі свої основні поняття й зв'язки між ними. Терміносистема створюється фахівцями певної галузі шляхом добору, а в низці випадків і спеціального створення

слів і словосполучень. Терміносистема не може бути застиглою, навпаки, рухливість її свідчить про розвиток, прогрес галузі й науки, що її породила.

Сприйняття елементів терміносистеми викликає певні ментальні відчуття в людей. Тому терміносистема може стати предметом дискурсу-аналізу. Дискурс – це присвоєння значень словам, словосполученням, термінам і текстам під час їх сприйняття суб'єктами, що засновані на притаманній їм ментальності. Професійний дискурс-аналіз – це структурно-семіотичні дослідження реакцій індивідів на елементи терміносистеми. Дискурс відіграє ключову роль у формуванні компетенцій і побудові образу світу фахівців.

Висновки. Дискурсивний аналіз та вивчення професійних термінів не лише як елементів терміносистеми, а і як засобів мовного відображення професійного мислення має особливе значення для просування нових та технологій у бібліотечному середовищі, сприяє формуванню відповідних фахових компетенцій у бібліотечних фахівців і нині становить перспективний напрям наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. *Роботова А. С.* Об особенностях современного научно-педагогического дискурса / А. С. Роботова // Высш. образование в России. – 2011. – № 7. – С. 9–19.

2. *Бриш Е. О.* Электронный текст и смежные понятия: терминологический дискурс [Электронный ресурс] / Е. О. Бриш ; науч. рук. Ю. В. Чернявская // Человек, психология, экономика, право, управление: проблемы и перспективы : XIV междунар. науч. конф. аспирантов, магистрантов и студентов, г. Минск, 19 мая 2011 г. : материалы конф. / под. ред. В. В. Гедранович ; [Мин. ин-т упр.]. – Электрон. текст. дан. – Минск : Изд-во МИУ, 2011. – Режим доступа: <http://elibrary.miu.by/conferences!/item.chpepu/issue.xiv/article.281.html>. – Загл. с экрана.

3. *Клэстер А. М.* О когнитивно-дискурсивном подходе к изучению терминологии / А. М. Клэстер // Современная филология : материалы II междунар. науч. конф. (г. Уфа, янв. 2013 г.). – Уфа, 2013. – С. 74–76.

4. *Столяров Ю. Н.* Библиотековедение в опасности / Ю. Н. Столяров // Библиотечное дело – 2003: гуманитарные и технологические аспекты развития : материалы Восьмой междунар. науч. конф. (Москва, 24–25 апр. 2003 г.) / Моск. гос. ун-т культуры [и др.]. – М., 2003. – С. 27–29.

5. *Майстрович Т. В.* Электронный документ в библиотеке / Т. В. Майстрович. – М. : Либерей-Бибинформ, 2007. – 144 с.

6. *Мартин Дж.* Вычислительные сети и распределенная обработка данных: программное обеспечение, методы и архитектура : пер. с англ / Дж. Мартин. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 269 с.

Ю. И. Артемов

Информационное пространство и библиотечная среда: технологический дискурс

Попытка анализа особого лексикона и семантики, которые проявляются в современной библиотечной среде в форме терминологического дискурса.

Ключевые слова: информационное пространство, библиотечная среда, терминологический дискурс, политики владения, политики доступа, информационные услуги, информационные источники, библиотечно-информационный ресурс, интеграция, портал.

Yu. I. Artemov

The information space and library environment: terminological discourse

An attempt to analyze the special vocabulary and semantics, which are manifested in modern library environment in the form of a terminological discourse.

Key words: information space, library environment, terminological discourse, possession policy, access policy, document, information services, information sources, library and information resource, integration, portal.

Надійшла до редколегії 29.11.2013 р.

УДК 021.64:[026:37](477):[025.2-025.14:37]

І. Г. Лобановська,

зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

**КООПЕРУВАННЯ Й КООРДИНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК У
СТВОРЕННІ ІНТЕГРОВАНОГО ГАЛУЗЕВОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО РЕСУРСУ**

Проаналізовано форми міжбібліотечної взаємодії та інтегрування бібліотечних ресурсів і сервісів.

Ключові слова: *взаємодія, централізація, кооперація, координація, корпорація, інтеграція, інтегрований галузевий інформаційний ресурс, освітянські бібліотеки, каталогізація.*

Постановка проблеми. Останнім часом ми всі стали свідками того, як сильно змінюються уявлення про функції бібліотек, про їхнє місце в науковій, освітній, культурній та інформаційній інфраструктурі. Найважливіші завдання бібліотек у сучасному світі все частіше формулюються як забезпечення вільного й необмеженого доступу до різномірної актуальної інформації та збереження її джерел, а бібліотекаря все частіше називають не хранителем і пропагандистом книги, а інформаційним фахівцем, навігатором в океані інформації. Але кожна окрема бібліотека в нинішніх умовах і з урахуванням сучасних інформаційних потреб не в змозі повноцінно функціонувати як інформаційний центр. Сьогодні у світовій практиці склалися різноманітні економічні, професійні та соціальні форми взаємодії, що розрізняються залежно від цілей співпраці, характеру господарських відносин між її учасниками, ступеня самостійності інституцій, що входять в об'єднання. Вони дають істотні переваги: зростання можливостей для розвитку членів суспільства, повніше й ефективніше використання об'єднувальних ресурсів, поліпшення якості продуктів і послуг, ефективніше впровадження й використання інновацій, економічну вигоду, поширення нових культурних цінностей, передачу досвіду тощо. Сказане повною мірою стосується й різних організаційних форм, у рамках яких об'єднуються бібліотеки.

Аналіз наукових досліджень дав можливість визначити, що одним із ефективних інструментів в інноваційній діяльності бібліотек є їх інтеграція. З означеного питання існують численні публікації як вітчизняних, так і зарубіжних